

функціональному аналізу взаємодії структур в короткотерміновій і довготерміновій перспективі оцінки результатів прийнятих рішень.

Список використаних джерел

1. Найдюнова Л.А. Рефлексивна психологія територіальних спільнот / Любов Найдюнова. – К.: Міленіум, 2012. – 280 с.
2. Найдюнов М.І. Формування системи рефлексивного управління в організаціях / Михайло Найдюнов. - К.: Міленіум, 2008. – 484 с.
3. Соціально-психологічний методичний реабілітаційний центр ІСПП НАПН України [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.facebook.com/groups/237950039722564/?fref=ts>
4. Сьогодні за круглим столом обговорювались актуальні питання допомоги учасникам АТО [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://dsvv.gov.ua/top-novyny/sohodni-za-kruhlym-stolom-obhovoryuvalys-aktualni-pytannya-dopomohy-uchasnykam-ato.html>
5. Спільний брифінг Ольги Богомолец і Артура Дерев'янка з питань психологічної реабілітації учасників АТО [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://dsvv.gov.ua/pres-tsentr/spilnyj-bryfinh-olhy-bohomolets-i-artura-derev-yanka-z-pytan-psyholohichnoji-reabilitatsiji-uchasnykiv-ato-2.html>

Отримано 25.11.2015 р.

УДК 159.99

Ніздрень О.А.[°]

Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, лабораторія психології мас і спільнот, аспірант(м. Київ)

АКТИВІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ЯК ЧИННИКА ПІДТРИМАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ НА СХОДІ УКРАЇНИ

У запропонованій статті представлено соціально-психологічний аналіз ситуації українського суспільства в умовах воєнного конфлікту; висвітлено цінність і подано варіант активізації соціального капіталу ветерана війни у контексті спільноти «побратимів».

Ключові слова: ветеран війни; ветеран-інструктор; соціальний капітал; активізація соціального капіталу; набуття соціального капіталу; психоедукація; психологічне здоров'я

В предлагаемой статье представлены анализ социально-психологической ситуации украинского общества в условиях военного конфликта; освещены ценность и представлены вариант активации социального капитала ветерана войны в контексте сообщества «собратьев».

Ключевые слова: ветеран войны; ветеран-инструктор; социальный капитал; активация социального капитала; приобретение социального капитала; психоедукация; психологическое здоровье

This article offers the analysis of the social psychological situation of Ukrainian society in the war conflict conditions; the value is highlighted and a variant of activation of the war veteran's social capital in the context of 'brothers in war' community.

Keywords: war veteran; veteran-instructor; social capital; activation of social capital; acquisition of social capital; psychoeducation; mental health

Актуальність. Вимога сьогодення у вимірі українського суспільства до психологічної спільноти полягає у становленні військової психології, проблеми

[°] © Ніздрень О.А., 2015 р.

якої постають одними із найбільш пріоритетних, зважаючи на час воєнного конфлікту. Питання забезпечення інституційної, економічної, військової безпеки порушене та потребує утвердження. Водночас чітко фіксуємо зниження переживання безпеки у психологічному фокусі як на індивідуальному, так і груповому рівні. Запит на фахову психологічну допомогу зростає із плином часу та постійними викликами нестабільності у політичному та соціальному вимірі життя держави, формуються осередки психологічної допомоги і підтримки населення, що активно працюють із різними категоріями осіб та групами. Власне це природня та гідна відповідь фахової спільноти практиків. Постає завдання у межах психологічної наукової спільноти опрацювати масиви інформації, даних, сенсів, смислів, переживань тощо (якщо звертатися до індивідуального рівня), аби підготувати науковий продукт на вимогу часу.

Цілком очевидно, що соціально-психологічна реальність війни в Україні є автентичною, що зумовлено конкретними особливостями часу, простору, ментального виміру. Українське суспільство переживає процеси гібридної війни як військової стратегії, що розгортається у полі населення конфліктної зони, тилового населення та, зрозуміло, загалом міжнародного співтовариства. Гібридна війна – доволі складне явище, що маскує сутнісні аспекти, важливі для розуміння населення, а водночас блокує це розуміння. Важливою складовою гібридної війни є інформаційна війна, що вирує у просторі України, змінює картину війни, відображає її у несправжньому світлі таким собі «фейковим світом»; особливо яскраво фіксується порушення виконання соціально-психологічної функції соціальної орієнтації засобами масової комунікації. Таким чином, суспільство опиняється під хибним впливом, а масова свідомість – змінена; тому й загострюється потреба соціально-психологічного аналізу актуальної реальності.

Утверджується неспокій, тривожні побоювання, страх у суспільстві, оскільки часові межі війни та способи вирішення воєнного конфлікту у спектрі невідомого для нього. Власне у часі вказаних обставин для людини постає питання утримання у режимі стабільності свого життєвого простору, чи радше балансування у нестабільності. Соціальна напруженість сягає рівня кризи, що викликала і продовжує викликати зміни у життєвому шляху особистості та впливати на стан її психологічного здоров'я.

Мета статті: визначити актуальність дослідження соціального капіталу та висвітлити соціально-психологічну цінність його активації як чинника підтримання психологічного здоров'я ветеранів війни на Сході України в контексті адаптації дисертаційних напрацювань із активації соціального капіталу як чинника підтримки психологічного здоров'я осіб із низьким економічним статусом.

Безперечно, актуальними та важливими позначаються ресурси, якими користується індивід, спільнота, населення для підтримання власної стійкості. Людина намагається досягати психологічного здоров'я, вмикаючи спектр надбаних стратегій та тактик адаптації, процесуально напрацьовує нові, а феноменально втілюється це – у соціальному вимірі ресурсно: активацією стосунків із іншими людьми, використанням їх ставлення до себе, співпраці із ними. Для українського виміру такий ресурс є типовим та вважається соціальною нормою. Значення у цьому контексті набувають поняття довіри, групової ідентичності, згуртованості, громадської активності, що доволі активно

досліджуються у полі соціальної психології; водночас основне поняття, що властиво є парасолькове для них, – соціальний капітал. Дослідження психологічного феномену соціального капіталу залишається у межах відповідальності соціально-психологічної наукової спільноти, особливо в умовах сьогоденної війни в Україні.

Ця стаття з'являється як результат дворічного, власне від початку війни (що продовжує тривати), досвіду роботи психолога у стаціонарі та поліклінічному відділенні Тернопільської обласної клінічної психоневрологічної лікарні, волонтерської фахової діяльності та приватної практики із ветеранами війни на Сході України, а водночас є внеском до розвитку науково-дослідної роботи Лабораторії психології мас та спільнот Інституту соціальної і політичної психології Національної академії педагогічних наук України у темі, що присвячена проблемі соціально-психологічної адаптації спільноти до умов і наслідків воєнного конфлікту як комплексної характеристики стану суспільства та спрямована на вироблення психологічних стратегій адаптації спільноти до умов і наслідків цього конфлікту.

У статті намагатимемося ознайомити із результатами попередніх досліджень та рефлексій, узагальнень із клінічної практики, а паралельно наголосити на соціально-психологічних особливостях активації соціального капіталу як чинника підтримання психологічного здоров'я. Зауважуємо, що нашим акцентом вважаємо не аналіз клінічного випадку, а зріз ефективності соціального капіталу як феномену соціально-психологічної природи.

У процесі роботи із зверненнями клієнтів-представниками групи ветеранів війни на Сході України (50 осіб) (проведення психодіагностичних досліджень, надання психологічної підтримки, допомоги) кожному випадку у фокусі скарг характерне порушення стосунків із сім'єю, друзями «двоєсними», іншими групами, що попри їх досвід шокової травми також індукує негативні зміни у психологічному здоров'ї осіб, що повертаються із зони бойових дій.

У дослідженні ми дотримуємося прийняття визначення психологічного здоров'я як втілення соціального, емоційного та духовного благополуччя (як ресурсу та стану) і потенційною передумовою забезпечення життєвих потреб щодо активного способу життя, досягнення власних цілей, адекватної й оптимальної взаємодії із людьми. Воно є такою формою життєдіяльності, що забезпечує необхідну якість життя і достатню його тривалість. Здоров'я розглядається як усвідомлена життєва цінність, що й спонукає особу займати активну життєву позицію, щодо збереження та зміцнення свого здоров'я, що, в свою чергу, потребує складної та специфічної внутрішньої діяльності людини щодо оцінки свого життя [1, с. 332-337].

К. Маккінзі, Р. Вітлі, С. Вік вказують, що високі рівні соціального капіталу можуть бути пов'язані з позитивною динамікою психологічного здоров'я у дорослих. За результатами репрезентативного опитування австралійських дорослих, в якому соціальний капітал розглядався як утворення із трьох конструкцій і вимірювався на індивідуальному рівні: почуття довіри і безпеки, участь громади, сусідські зв'язки і взаємність. Участь громад показала слабкі сусідські зв'язки і взаємність та помірну кореляцію із тривогою. Більш високий рівень довіри послідовно пов'язаний із низьким рівнем психологічного дистресу. Вчені констатують залежність високого рівня психологічного здоров'я (поняття,

що виключає наднормовий психологічний стрес, депресивні переживання, неспокій) і задоволеності різними аспектами життя, особливо стосунками [2].

Протягом 2013-2015 рр. ми вивчаємо особливості зв'язку соціального капіталу та психологічного здоров'я осіб із низьким економічним статусом. Відстежили, що соціальний капітал є чинником підтримання психологічного здоров'я осіб із низьким економічним статусом. Дослідження цієї проблеми сягає детального вивчення стану психологічного здоров'я, через прояв його компонентів: соціального задоволення/соціальної фрустрованості, самоприйняття, управління оточенням, особистісного зростання, позитивних стосунків із іншими, автономності, компетентності; соціального капіталу на індивідуальному рівні, загальної довіри до людей і людської спільноти в цілому, загального рівня толерантності, цінностей як інтеріоризованих цінностей соціокультурних груп; об'єктивного та суб'єктивного економічного благополуччя, що в сукупності визначають економічний статус особи.

Зрозуміло, що наші дослідження потребують гнучкості, що актуалізовано вказаними вище вимогами часу та простори держави: за два роки війни на Сході намагаємося напрацьовувати та власне адаптовувати вже створений науковий продукт дисертації. До прикладу, для нас концептуально та контекстуально важливим є прийняття феномену соціального капіталу як чинника консолідації спільноти, а водночас здійснюємо акцент на потребі створення спільноти ветеранів як чинника підтримання психологічного здоров'я осіб-учасників бойових дій.

Досвід співпраці із Bodynamic International (Данія) та психотерапевтом Д. Марчер, яка є співавтором методики роботи з шоковою травмою та посттравматичною стресовою реакцією, рекомендованою ООН для застосування у гарячих точках, у межах проекту «Wounded Warrior Ukraine» дозволяє позитивно оцінити у динаміці підхід до групової роботи (people to people organizations) із ветеранами за скрінінгом стану психологічного здоров'я учасників програми (за скрінінг відповідальна у проекті – О. Ніздрань). Як зазначає Д. Марчер, «... травма, шок і посттравматичний синдром «заразні». Тому важливо створювати свої власні групи підтримки. Створюйте команди, мережі, встановлюйте зв'язки, підтримуйте і відновлюйте один одного» (у межах нашого дослідження це чітко дефініціює соціальний капітал) [3, с. 94-96].

Звернення до актуальної соціально-політичної, нестабільної соціально-економічної ситуації в Україні, фокусу війни, як травмувального поля для суспільства, спільнот, індивіда, вказує на важливість аналізу ресурсу компенсації, опрацювання кризи на індивідуальному та груповому рівні. Соціальний капітал – синонімічний поняттю горизонтальних стосунків, що творяться завдяки індивідуалістичним та колективістським вимірам, де утверджуються цінності рівності, довіри, толерантності, гідності особистості та формуються умови для її становлення. Соціальний капітал апріорі є своєрідним соціально-психологічним ресурсом особи та як явище утримує готовність поділяти інформацію, смисли, почуття, спільну діяльність, тобто ресурси своїх агентів.

Таким чином, очевидною є важливість активації свого соціального капіталу ветераном війни задля підтримання стану психологічного здоров'я.

Вбачаємо контекстуально значимими дослідження набуття соціального капіталу В. Вінковим, який вказує, що доступ до необхідних ресурсів відбувається через [4, с. 63-64]:

– іншу особу та власне взаємодію, що відбувається в діаді, як тип соціально-психологічних стосунків, метою яких є задоволення різноманітних потреб. Розгалужена мережа соціальних зв'язків дозволяє особі швидко знаходити відповідний до своєї потреби ресурс. Серед соціальних зв'язків, через які особа може отримувати доступ до ресурсів, можна виділити: сімейні, сусідські, дружні та професійні стосунки;

– соціальну групу, що часто є джерелом необхідних ресурсів, які особа іноді не в змозі отримати самотійно з багатьох причин. Серед таких причин можуть бути: висока ціна такого ресурсу, унікальність ресурсу, яким володіє обмежена кількість людей, особливі знання, що допомагають користуватися цим ресурсом. Тому задля доступу до цього ресурсу особа часто йде на поступки, або надає у використанні групі ті ресурси, якими сама володіє. Чим більш розповсюджений є ресурс серед інших, яким володіє особа, тим менша його вартість і тим більше його недостатньо для доступу до ресурсів соціальної групи. Особа змушена платити додаткову ціну у вигляді дотримання правил і норм цієї групи, взяття на себе зобов'язань;

– соціальні об'єднання, спілки, рухи, партії. До таких соціальних груп належать добровільні організації, в які особи вступають для того, щоб вирішити певні проблеми, що є спільними для членів цієї організації. Створюються такі організації з метою відстоювання або дотримання прав певної категорії людей, де окремо кожна з них не в змозі це зробити, або захисту спільних цінностей.

У ході інтерв'ювання близького оточення ветеранів визначено потребу психоедукційної роботи щодо наслідків участі особи у бойових діях. Близьке оточення і власне зв'язок із ним для ветерана є ресурсом соціального капіталу, оскільки він, на думку П. Шихирева, породжується стосунками між людьми та їх життєдіяльністю; є сукупністю психологічних взаємин, що сприяють підвищенню матеріального і психологічного благополуччя індивідів, груп без здійснення шкоди іншим суб'єктам соціальної системи [5].

Очевидним вбачаємо ключем до активізації соціального капіталу – проведення психоедукаційної роботи для ветерана, соціального середовища, із яким він взаємодіє чи потенційно може. Ці заходи допоможуть поглибити контакт та відповідно зміцнити, збільшити ресурсність соціального капіталу середовища «побратимів», що з'ясуємо далі.

Виправданою практикою у межах нашої діяльності, за результатами процесуальних спостережень та проміжних результатів досліджень психологів, психотерапевтів, є групова робота у межах спільнот ветеранів та окремо спільнот близьких до ветеранів осіб. Групова робота передбачає формат групи взаємодопомоги за принципом «ветеран-ветерану», а себто рівний-рівному, за участю психолога, психотерапевта, та ветерана-інструктора, які коментують процес із використанням психоедукативного матеріалу щодо переживання шокowego досвіду. Ветеран-інструктор – це особа, яка пройшла курс психоедукації або ж психологічної реабілітації; саме його участь є ключовою, оскільки виконує роль каталізатора процесу, швидше налаштовує контакт із «побратимами» за рахунок реальності спільного досвіду, а таким чином, підвищує рівень довіри

учасників групи. Психоедукацією для ветерана є комплекс заходів, що дозволяють досягнути особливості повернення з війни у мирний час (ресоціалізація, реабілітація), сімейний контекст, транскультуральний досвід відповідних питань. Психолог займає позицію ведучого групи та транслятора психоедукативних знань.

Ветерани-учасники груп відзначають глибший контакт із «побратимами» та їх зарадність у разі потреби психологічної підтримки в ситуаціях повторного переживання подій психотравми (флешбеків), що сягає «піку» та дестабілізує стан ветерана, знецінення себе, оточення чи ситуації, власне переживання депресивного спектру. Доречним у контексті спільноти ветеранів є визначення соціального капіталу як міри доступності до ресурсів соціальної мережі, яка формується на основі індивідуальних цінностей та підтримується завдяки довірі [6, с. 13–14].

Зрозуміло, що активізація та набуття соціального капіталу у цьому фокусі особливо підкреслює соціальний капітал спільноти ветеранів та його соціально-психологічну цінність.

Bodynamic International напрацювали винятковий інструмент у психотерапевтичній роботі safe people (safe person), себто безпечні люди (безпечна особа) використовується у бодинаміці, як тілесно орієнтованому психотерапевтичному підході, із метою створення умов для формування переживання безпеки у ситуації стресу, використовуючи ресурс соціального середовища. Безпечна людина є носієм «безпеки» у її конкретних варіаціях, до прикладу, фізичної, психологічної, фінансової, юридичної тощо; межі «компетенції» цієї безпечної людини визначає особа, яка може використати ресурс. Важливо визначати, що до безпечних людей не варто зараховувати осіб із першого кола близькості (партнерів, батьків, дітей та інших) через можливість їх вторинної травматизації. Процедура використання інструменту полягає у складанні списку осіб, які потенційно можуть стати безпечними людьми у конкретних питаннях, а згодом проговоренні (краще за умов очної зустрічі, хоча можна й за допомогою засобів зв'язку) із цими особами їх згоди на це. Домовленість може бути односторонньою у значенні послуги без «боргу», тобто відповідної навзаєм, а також бути обмеженою певним проміжком часу. В цьому контексті очевидний процес активізації соціального капіталу на індивідуальному рівні із метою підтримання психологічного здоров'я.

Висновки. Як результат наших досліджень протягом крайніх трьох років, ми дефініціюємо ресурс соціального капіталу як сукупність психологічних стосунків для підтримання психологічного здоров'я особи. У цій статті ми визначаємо виняткове значення ресурсу спільноти ветеранів як соціального капіталу і його впливу на стан психологічного здоров'я ветеранів. Активізація стосунків у цій спільноті оптимізує ресоціалізацію, реабілітацію та власне дозволяє ветерану усвідомлювати ці процеси, займати активну життєву позицію щодо збереження та зміцнення свого здоров'я.

Список використаних джерел

1. Коробка Л. М. Психологічне здоров'я людини в контексті здорового способу життя / Л. М. Коробка // Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації. – К.: Університет «Україна», 2012. – № 2. – С. 332–337.
2. McKenzie K., Whitley R., Weich S. (2002) Social capital and mental health. The British Journal of Psychiatry, 181 (4) 280–283. DOI: 10.1192/bjp.181.4.280.

3. Марчер Д. Як запобігти наслідкам шокової травми і розвитку посттравматичного стресового розладу на рівні соціуму / Д. Марчер // Форум психіатрії та психотерапії. – Львів, 2015. С. 91–96.
4. Вінков В. Соціально-психологічні особливості набуття молоддю соціального капіталу / В. Вінков // Вісник Одеського національного університету. Психологія. – 2013. – Т. 18. – №. 24. – С. 62–71.
5. Шихирев П. Природа соціального капіталу : Соціально-психологічний підхід / П. Шихирев // Общественные науки и современность. – 2003. – № 2. – С. 17–32.
6. Семків І. Соціальний капітал як чинник громадянської активності студентської молоді: психологічна модель : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата психол. наук: спец. 19.00.11 «Політична психологія» / І. Семків. – К., 2009. – 22 с.

Отримано 20.11.15 р.

УДК 159.9 – 057.36 (477)

Приходько І.І.[°]

Національна академія Національної гвардії України, доктор психологічних наук, професор, начальник науково-дослідного центру (м. Харків)

ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ПЕРСОНАЛУ ЕКСТРЕМАЛЬНИХ ВИДІВ ДІЯЛЬНОСТІ: КОНЦЕПЦІЯ, ТРАНСФОРМАЦІЙНА МОДЕЛЬ, МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Наведено результати розробки структурно-функціональної трансформаційної моделі психологічної безпеки особистості фахівця екстремального виду діяльності. Визначено механізми формування, розвитку, підтримки та збереження системи психологічної безпеки особистості у різних умовах професійної діяльності. Розроблено психодіагностичний інструментарій визначення психологічної безпеки особистості, обґрунтовані їх валідність і надійність.

Ключові слова: психологічна безпека, трансформаційна модель, особистість, екстремальна діяльність, військовослужбовці, психодіагностичний інструментарій

Представлены результаты разработки структурно-функциональной трансформационной модели психологической безопасности личности специалиста экстремального вида деятельности. Определены механизмы формирования, развития, поддержки и обеспечения системы психологической безопасности личности в разных условиях профессиональной деятельности. Разработан психодиагностический инструментарий определения психологической безопасности личности, обоснованы их валидность и надежность.

Ключевые слова: психологическая безопасность, трансформационная модель, личность, экстремальная деятельность, военнослужащие, психодиагностический инструментарий

The article provides results of development the structural and functional transformational model of psychological personality safety of extreme activity specialists were adduced. We studied mechanisms of forming, developing, supporting and saving the system of psychological safety for system of psychological personality safety in different conditions of professional activity. Developed psychodiagnostic tools for individual psychological safety determination, were developed and their validity and reliability justified.

Keywords: psychological safety, transformational model, personality, extreme activities, the military, psychodiagnostic tools